

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

STANLEY, M. Henry

Stanley útja Emin Pasához / Stanley's Journey to Emin Pasa

Eredeti közlés /Original publication:

Földrajzi Közlemények, 1889, 17. évf., 5–6. füzet, május, 272–286. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR – 000.002.620

Dátum/Date: 2018. január / January 18.

filename: stanley_1889_UtjaEminPasahoz

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

STANLEY, M. Henry: Stanley útja Emin Pasához / Stanley's Journey to Emin Pasa, 2018, **pp. 1–17.** old., No. 000.002.620, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Kulcsszavak / Key words

magyar Afrika–kutatás, Stanley levele Angliába útról, amelynek célja Emin Pasa megtalálása volt, a nehézségekkel, gyötrelmekkel teli hosszú utazásról a kongói erdőségekben később terjedelmes könyvben számolt be
African research in Hungary, Stanley's letter to England about his journey, the aim of which was to find Emin Pasa, reported this lengthy journey through difficulties and tribulations in the Congolese forests, which later was immortalized in a large book

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK-, DOKUMENTUM- ÉS ADAT-TÁR / THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* Magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára / Writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* Az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött. / The materials in the database are free but access or downloading are subject to registration.

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig. / The African–Hungarian Union is a non–profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

STANLEY ÚTJA EMIN PASÁHOZ

STANLEY, M. Henry

Földrajzi Közlemények, 1889, 17. évf., 5–6. füzet, május, 272–286. old.

Hű, szószerinti fordításban közöljük itt az angol eredeti után azt a levelet, melyet Stanley angolországi barátaihoz intézett:

Egy rövid sürgönyt, mely tudtul adja, hogy Emin pasának átadtuk az első segélyeszközöket, futár által küldöttem önnek a Stanley-vízesésektől, egyszersmind levelet is Tippu-Tibhez, annak a kerületnek arabs kormányzójához, még pedig f. hó 17-én, éppen három órával az előcsapattal való találkozásunk után. Most szándékom önnek elmondani bevonulásunk történetét 1887. június hó 27-től kezdve.

Thambuga mellett az Alsó-Aruviminél éppen a vízesések alatt árkokkal és palliszádokkal körülvett tábort ütöttem, Barttelot Ödön őrnagyot, törzstisztjeimnek legidősbbit, kineveztem parancsnokká s mellé Taminson J. S. urat. egy önkéntest, rendeltem. Miután az összes legénység és poggyász Boloboból Stanley-Poolba érkezett, Troup, Ward és Bruny uraknak kötelességük volt Barttelot őrnagynál szolgálatra jelentkezniük, azonban elutazásom előtt Barttelot őrnagynak adott utasításaim értelmében semmiféle nagyobb műveleteket nem kellett foganatosítani, mielőtt Jaminson, Troup és Ward urakkal haditanácsot nem tartanak. Barttelot őrnagy csapata 257 embert számlált.

Mivel az őrnagynak meghagytam, hogy önnek a minden egyes tisztnek adott utasítás másolatát elküldje, bizonytal tudja, hogy az őrnagynak Jambuában kellett maradnia, míg csak a gőzös a hátrahagyott poggyásszal és legénységgel Stanley-Poolból meg nem érkezik; ha pedig időközben a Tippu-Tib által megígért tehervivő csapat megérkezett volna, Barttelot őrnagynak meg kellett kezdenie az előnyomulást, követve a nyomokat, melyeket az erdőségben, míg csak tartott, égetett fák s táborhelyek tettek fölismerhetővé. Ha Tippu-Tib tehervivő csapata meg nem érkezik, Barttelot őrnagynak, amennyiben ő a Jambuában való maradással szemben a tovább vonulásnak előnyt ad-

na, az utasításokban jelzett rendeleteket kellett követnie, rövidebb utakat tennie, míg csak én a Nyanzától az ő megszabadítására meg nem érkezem. Az utasítások világosak, félremagyarázhatatlanok voltak, s – a tiszték szerint is – megérthetők.

A 389 tisztből és legényből álló avantgarde 1887. június 28-án hagyta el Jambuát. Az első napon a folyampartokon haladtunk, 12 (angol) mértföldet tettünk meg, és elértük Jankondé nagy kerületét. Közeledtünkkor a bennszülöttek felgyújták a falvakat, s a füst védelme alatt megtámadták a pionnirokat, kiknek a tájat kikutatniok és a falvak előtt felhalmozott akadályokat eltakarítaniuk kellett. A harc 15 percig tartott. A második napon befelé vezető, de azután keletre forduló ösvényt követtünk. 5 napig haladtunk rajta sűrű lakosság közepe. A bennszülöttek minden eszközt felhasználtak, hogy ártsanak, feltartsanak és megsebesítsenek minket, de mi kiállottuk mindezt anélkül, hogy csak egyikünket is elvesztettük volna. Miután észrevettük, hogy az ösvény utunktól messzire elvezet, éjszak-keletre fordultunk s július 5-én újra elértük a folyamot. E naptól kezdve egész október 12-ig az Aruvimi jobb partján haladtunk.

17 napon át folyton tartó vonulás után egy napi pihenőt tartottunk. A huszonnegyedik napon két emberünk szökött el. Julius hóban csak négyszer pihentünk. Augusztus 1-én volt az első haláleset dizentéria következtében, s így utunk 34 napon keresztül igen eredménydús volt. De mivel most vadonba jutottunk, mely kilenc napig tartott, szenvedéseink szaporodtak, s több haláleset következett be. Ez időtől kezdve a folyam nagy hasznunkra vált, gőzösünk és a csónakok vitték a fáradtakat és betegeket, úgy hogy az előrehaladás, ha nem is volt oly pompás, mint az első hónapban, de mégis folytonos vala.

Augusztus 13-án Avisibbába érkeztünk. A bennszülöttek ellenségesen fogadtak, s mérgezett nyilaik öt társunktól fosztottak meg. Legnagyobb szomorúságunkra Stairs tiszt éppen szíve alatt sebesült meg, amiért egy hónapig betegeskedett. E hó 15-én Jepson úr a parancsnoksága alatt álló gyalogsággal az ország belsejébe hatolva eltévedett, és elveszté az irányt. Csak 21-én találtuk meg. Augusztus 25-én értük el Avejeli kerületét, s táborunkkal átellenben volt Nepoko mellékfolyam torkolata.

Augusztus 31-én bukkantunk először egy csapat manyemára, kik Ugarowwa vagyis Uladi Balvuz karavánjához tartoztak, kit azután később Speke egykori tábori szolgájának lepleztek le. E napon kezdődik szerencsétlenségünk, mert én a Kongó-utat választám, hogy ki-

kerüljem az arabsokat, kik embereimet ajándékaikkal szökésre bírnák. A szerencsétlen találkozás percétől kezdve három nap alatt 26 emberem szökött meg.

Szeptember 16-án elértük az Ugarowwa pihenőjével szemben álló tábort. Élelmiszereink fogytán voltak, de mert Uगतrowa nagy részt már kizsákmányolt, csak egy napig pihentünk közelében. Barátságot tartottam vele, amint az csak olyan emberrel, mint ő, lehetséges volt. – mégis 56 embert veszítettem miatta. Az összes sománok inkább Ugarowwánál maradtak, mintsem hogy folytonosan vonuljanak. Így 5 szudánit is veszítettünk, s nálunk való maradásuk biztos halál lett volna rájuk, míg Ugarowwánál némileg fenntarthatták magokat. Ezekért az emberekért csak élelmi szerekre kellett havonta 5 dollárt kiadni – fejenként.

Szeptember 18-án elhagytuk Ugarowwát, s október 18-án értük el a Kilonga-Longa tulajdonát képező gyarmatot. Longa Abed-bin Szalemnek, annak a vén arabnak rabszolgája volt, kinek véres tetteit »The Congo and the Founding of its Free State«-ben lehet olvasni. Ez a hónap szerencsétlenül folyt le, s expedíciónknak egy tagja sem – akár fehér, akár fekete – fogja azt egykönnyen elfeledni. Mikor Ugarowwát elhagytuk, csapatunk 273 emberből állott, miután az eredeti 389-ből 66 embert halál és szökés által veszítettünk, s azonkívül 56 beteget az arabs állomásnál letettünk. Midőn Kilonga-Longához értünk, 55 embertől fosztott meg éhség és szökés vegyesen. Leginkább vad gyümölcsökből, gombából és különös nagy bab-alakú dióból éltünk.

Abed-bin Salem rabszolgái minden lehetőt elkövettek, hogy az expedíciót szétrobbantsák. Nyílt ellenségeskedéshez hasonló modorral puskákat, fűlszerelvényeket és ruhaneműket vettek meg embereinktől, úgy hogy távozásunkkor az állomáson kizsákmányolva voltunk, embereink pedig meztelenek. Oly erőtlenekek voltunk, hogy nem tudtuk a gőzöst és körülbelül 70 teher poggyászt vinni, s így a gőzöst, sőt némi poggyászt is, Ki-longa-Longánál hagytuk, Parka orvos és Nelson kapitány felügyelete alatt. Ez utóbbi képtelen volt a tovább vonulásra. 12 napi vonulás után elértük Ibwirit nevű bennszülött telepet. Kilonga-Longa és Ibwiri között állapotunk nem javult.

Az arabs pusztítások kevés angol mértföld kivételével Ibwirittől kezdődtek. E pusztítás oly tökéletes volt, hogy Ugarowwa és Ibwiri között egyetlen egy bennszülött-kunyhó sem volt; mit Ugarowwa és Abed-bin Salem rabszolgái nem pusztítottak el, azt az elefántok tették

tönkre, úgy hogy az egész vidék sivataggá változott. Ibwiriben azonban a pusztítók országán túl voltunk, ott szűzies földünk volt, s gazdag népességben és élelmi szerekben. Éhségi fájdalmaink augusztus 31-től november 12-ig tartottak. Mi, valamint embereink, szinte csontvázanként le voltunk soványodva. 389 részvevőből csak 171 maradt hátra s ezek közül sokan elveszték reményüket az élethez.

Hogy életerőnket helyreállítsuk, pihenőt tartottunk. Embereink elveszték bizalmukat hozzánk; a szenvedések oly szörnyűek, a nehézségek oly számosak, az előttünk levő erdőségek oly végtelenek, hogy nem hitték el nekünk, mikor mondtuk, hogy újra találunk síkságot szarvasmarhákkal, meglátjuk a Nyanzát és a fehér embert. Úgy éreztük, mintha embereinket nyakukat fojtogató láncképen cipelnék magunkkal.

»A sivatagok mögött szűzi talaj fekszik, élelmi szerekkel dúsan ellátva, a hol majd elfeledhetitek a szenvedett keserveket, azért vígan emberek, legyetek férfiak és vonuljunk tovább.«

Kérelmeink és fenyegetéseink süket fülekre találtak, mert éhség- és nyomorban tengődve eladták fegyvereiket, felszerelvényeiket egy kis gabonáért, elszöktek a munícióval, s teljesen demoralizálódtak. Mint-hogy kérés, fenyegetés, enyhe büntetés nem használt, halálbüntetéshez nyúltam, s a két leggonoszabb gazembert mindegyiknek szeme láttára felakasztattam.

Ibwiriben 13 napig maradtunk, s elláttuk magunkat szárnyasokkal. kecskével, gabonával, édes burgonyával, babbal stb. Bőven gondoskodtunk a jövőről. Embereink szinte nyelték az ételeket. Ennek az volt a következménye, hogy november 24-én, mikor a Nyanzához visszaindultam, 174 – egyikünket nyíllövés ölte meg – főleg erős és robusztus emberem volt.

Még 126 mértföldünk volt egészen a tóig, ez a távolság azonban, föltéve, hogy nem leszünk élelmiszerek hiányában, úgyszólván semmi sem volt.

December 1-én pillantottunk be legelőször a nyílt országba egy dombláncolat ormáról, mely a Pisgah hegyeivel összeköttetésben áll, s mely az ígéret földére vetett legelső tekintetünk szerint nyerte nevét. December 5-én a síkságra értünk, s a holt sötét erdő hátunk mögött elmaradt. Száz napra át tartó folytonos sötétség után itt végre megpillantottuk a fényes napvilágot, mely minden tárgyat szebbé tett előt-

tünk. Nem hittük el, hogy valaha ily szép zöld füvet vagy ily szép földet láttunk volna. Embereink viselt terheikkel együtt a szó teljes értelmében ugrándoztak, s egymást ide s tova űzték. Ez volt az előbbi expedíciók boldog szelleme, mely íme – hála az égnek! – visszatért. Csak most mutatkoznék támadó! – bárminő erőre is, bárányt megrohanó farkasok éppen támadtak volna embereim anélkül, hogy megszámlálták volna ellenségeiket. Az erdőben rabszolgákká fajultak, miután Kilonga-Longa arabs rabszolgái kifosztották őket.

Másodikán elértük a hatalmas törzsfőnöknek, Mazamboni-nak országát. A tág terjedelmű területben úgy el voltak szórva a falvak, hogy nem maradt más hátra, mind a falvak és mezőségek között átvonulni.

A terület közepén sok falun áthaladva, december hó 9-én délután 4 órakor egy halomra akadtunk, melyet aztán el is foglaltunk; biztos táborot ütöttünk, amely gyorsan csak fejszéinkkel a fa anyagot beszerezhetjük. A halomról-halomra tovább terjedő harci lárma szörnyű volt, s az ellenség mindenfelől száz számra gyülekezett, harci kürt, dobok komoly csatára hívtak minket. A nagyon merészen előnyomuló bennszülötteket könnyű szerrel vertük vissza, még tehenre is tettünk szert, úgy hogy most először ettünk marhahúst, amióta az Óceánt elhagytuk. Az éj csendesen lefolyt, mivel mindkét fél a reggelre készült. A bennszülöttek kilétünkre voltak kíváncsiak, s mi szívesen tudtunk volna meg közelebbit, arról az országról melynek lakossága az expedíciót végveszéllyel fenyegette. Órák múltak, mialatt mindkét fél tisztességes távolban maradt. A bennszülöttek tudunkra adták, hogy ők Ugandához tartoznak, Katta-Regga igazi uralkodójuk, Mazamboni csak helyettese. Végül elfogadtak tőlünk ruha-darabokat és rézrudakat, hogy Mazamboni királyuknak megmutassák, kinek feleletét másnap kellett megkapnunk. Addigra minden ellenségeskedés megszűnt.

Végre szürkült december 11-ének reggelén, s 8 órakor avval a hírrel leptek meg minket, hogy Mazamboni óhajtja országából való kiűzetésünket. Ezt a proklamációt siketítő zajjal üdvözltek, a hozzánk szomszédos völgyekből. Ez a szó: »kanvana« a bennszülötteknél békét jelent »kurvana« pedig háborút. Kételkedtünk, de reméltük, hogy fülünk csalódik. Közelebb küldtük tehát tolmácsunkat, megtudni, kurvanát vagy kanvanát kiáltanak-e? »Kurvana!« kiálták s hogy minden kételyünket eloszlassák, két nyilat lőttek a tolmácsra. A mi halunk egy magasabb és egy alacsonyabb dombsorozat közepette volt. Az egyik oldalon 250 yardnyi szűk völgyünk volt, a másikon pedig

egy 3 mérföldnyi széles. Keletre és nyugatra hatalmas síksággá vált a völgy. A magasabb dombláncolatot száz és száz bennszülött foglalta el, kik a síkságra akartak leszállani.

Nem volt veszteni való időnk, 40 emberből álló csapat Stairs tiszt alatt támadásra a szélesebb völgybe ment; Jephson urat 30 emberrel keletre küldöttem, egy kiválasztott csapatnak éles töltényekkel kellett szemre vermi a halomról leszállókat. Stairs tiszt előre hatolt egy mély és keskeny folyamon át, és annyi száz bennszülött szeme láttára is megtámadta a falut, és elfoglalta. A lövészek pompásan működtek, a leszálló bennszülötteket visszaűzték föl a halomra, míg a visszavonulás vad megfutamodássá nem vált. E közben Jephson úr sem volt tétlen. A völgyön át keletre vonult, visszaűzte a támadókat, s tovább haladva sorra foglalta el a falvakat. 3 órakor délután egy bennszülött sem volt látható, kivéve egyetlen egy kis halmot 1 1/2 mérföld távolnyira.

12-én reggel tovább vonultunk, s a nap folyamán négy kisebb csetepáténk volt. 13-án egyenesen keletre vonultunk óránként újra megtámadva egész délig. Megálltunk, hogy üdülést keressünk, mi teljesen sikerült.

Egy órakor tovább folytattuk az utat. 15 perc múlva kiálták: »Készüljetek a Nyanza látására!« Az emberek zúgolódtak és mondták:

»Miért beszél mindig így hozzánk? Nyanza, csakugyan? Nem vagyunk-e síkságon, s nincsenek-e előttünk hegyek, melyeket legkevesebb 4 nap alatt tudnánk elérni?!«

1 1/2 órakor előttünk feküdt az Albert-Nyanza. Most rajtam volt a sor, hogy a kétkedőkre pirítsak, de midőn kérdeztem őket, hogy mit látnak – annyian jöttek hozzám, hogy kezemet csókolják, és bocsánatot kérjenek, hogy szóhoz se juthattam. Ez volt jutalmam. A hegyek – úgy mondták – az Unyora hegység, illetve annak plateau-ja Kavalli, az expedíció célja, 6 angol mérföldnyire volt tőlünk.

5200 lábbal voltunk a tengerszíne fölött, és az Albert-Nyanza 2900 lábnyira feküdt alattunk. Lábpontunk 1° 20"-ra volt éjszaki szélességben és az Albert-Nyanza déli vége 5 angol mérföldnyire terült el innen. Éppen a jobb oldalról volt alacsony sík partjának minden emelkedése fölismerhető, és az Albert-Nyanzába dél-nyugatról befolyó Semliki mintegy ezüst kígyó tűnt fel a tiszta mélységben.

Rövid pihenő után, mely alatt kéjelegve legeltettük szemünket, megkezdtük a nehéz leszállást a sziklás úton. Mielőtt még a hátsó csapat 100 lábnyira leszállt volna, a plateau lakossága már kijött utána. Ha a bennszülöttek a síkságon éppen annyi bátorságot és kitartást tanúsítanak, mint mostan lettek, úgy akkor komolyan feltartóztathattak volna. A hátsó csapat egészen az Albert-Nyanzáig állandó működésben volt. A fennsík alatt tábort ütöttünk, s az aneroidok 2500 lábat mutattak a tenger színe fölött. Az éjben kísérletet tettek; hogy megtámadjanak, de őrségünk egymaga is el tudott bánni a támadókkal. 14-én reggel 9 órakor Kakongó nevű faluhoz értünk, mely az Albert-Nyanza délnyugati oldalán fekszik. Három órát töltöttünk itt el avval, hogy magunknak barátokat szerezzünk, – de sikertelenül. Nem akarták megengedni, hogy a tóhoz menjünk, mert féltek, hogy megijesztenők a szarvasmarhákat. A bennszülöttek a velünk való vértestvérieségről sem akartak tudni semmit sem, mert még sohasem hallották, hogy a tónak nyugati oldaláról jó emberek jöttek volna.

Nem akartak tőlünk ajándékot elfogadni, mert nem tudták, kik vagyunk. De ivóvizet hajlandók voltak adni, sőt a Nygan-Sassic felé vezető utat is megmutatták. Ezen emberektől megtudtuk, hogy hallották ők, van Unyoroban egy fehér ember – de sohasem hallották, hogy a tótól nyugatra is vannak fehér emberek –, a tavon pedig sohasem láttak gőzöst. Okuk nem volt viszálykodás megkezdésére, a népség udvarias volt, de nem engedtek minket közeledni. Megmutatták tehát az utat, mely pár mértföldig követtünk, azután úgy félmérföldnyire a tótól tábort ütöttünk.

Helyzetünket abban a világításban néztük, aminőt a kakongó bennszülöttekkel folytatott értekezésünk arra vetett. Futárim Zanzibárból nyilván nem érkeztek meg, mert akkor Emin pasa, amint sejtem, minden esetre fölkereste volna két gőzösevel a Nyanza délkeleti partjait, hogy a bennszülötteket jövetelünkre elkészítse. Gőzösöm Kilonga-Longában volt 190 mértföldnyire. Csónakot nem kaphattunk, s hogy ilyet erőszakkal szerezzek, minden ok nélkül a viszályra, azt nem engedte lelkiismeretem. Fák, melyekből csónakot lehetett volna készíteni, sehol sem voltak, s egészen Wadelaiig nagy út volt egy oly megcsappant expedíciónak, mint a mienk. Az öt harci napon a fennsíkon öt láda patront fogyasztottunk el, úgy hogyha ezek e harcok így folytatódának, egy hónap alatt vége lett volna egész felszerelésünknek. Más terv nem jutott eszembe, mint visszatérni Ibwiribe, ott építkezni, embereket küldeni Kilonga-Longába a gőzösért, az épületben a vonu-

lásnál sürgősen dolgokat eltenni, s az ott hagyott legénységgel gabonát természetni számunkra; az expedíció pedig azután újra az Albert-Nyanzáig visszamegy, hogy a gőzössel Emin pasát keresse. Ez volt a terv, melynek kivitelét tisztjeimmel elhatároztam.

15-én a hajdani Kavali felé vonultunk a tó nyugati oldalán. Kavalit évekkel ezelőtt elpusztították. Egész délután 4 óráig követtek minket a Kakongo lakosok, néhány nyilat lőttek a tábor felé, s ép oly gyorsan, amint jöttek, el is tűntek. 6 órakor este megkezdettük az éjjeli vonulást, és tíz órakor este elértük a plateau nyergét, míg a Kakongó bennszülöttek a plateaura követtek minket. Egy haláleset és egy megsebesülés történt e felvonulásnál.

Január 7-én ismét Ibwiriben voltam, s néhány pihenő nap után Stairs tisztet 100 emberrel Kilonga-Longoba küldöttem a gőzöserért, az ottani felszerelvényekért, nemkülönben Dr. Parkéért és Nelson kapitányért. A tisztek felügyelete alatt maradt 38 betegből csak 11-et hoztak hozzánk, a többi megszökött, és elhalt. Miután Stairs mindezekkel megérkezett, elküldöttük Ugarowwaba, hogy az egészségeseket elhozza. 39 napot adtam neki. Csakhamar, miután elment, gastritist s karomon sebesedést kaptam. Egy hónapig ápolt gondosan Dr. Parke, újra magamhoz tértem, s miután már 47 nap lefolyt, április 2-án fölkerelkedtem az Albert-Nyanza felé, Jephson, Dr. Parke urakkal. Az egészségét visszanyert Nelson kapitány távollétünkben a 43 emberrel védelmesített Fort Bodo parancsnokává lőn kinevezve.

Ápril 2-án újra elértük Mozamboni országát, s ez alkalommal Mozamboni hajlandó volt velem vérszövetséget kötni. Habár e második látogatásom alkalmával 50 fegyverrel kevesebbem volt, Mozamboni példáját minden törzsfőnök követte az Albert-Nyanzáig, úgy hogy minden nehézséget elhárítottunk útunkból. Élelmiszereket ingyen és nagy mennyiségben adtak, különösen szarvasmarhát, kecskét, bárányokat és szárnyas állatokat oly nagy mennyiségben, hogy embereink valóban fejedelmileg éltek. Egy napi úttal távol a Nyanzától jöttek a Kavali bennszülöttek, s elbeszélték, hogy egy fehér ember »Mattejja« főnöküknek egy fehér csomagot adtak, hogy az nekem, ama fehér ember fiának, átadja. Kérdezték, vajon követem-e őket? Én azt feleltem: »Igen, holnap! S ha igazat szólatok, gazdagokká teszek benneteket«.

Az éjt nálunk töltötték, s beszéltek nekünk csodálatos dolgokat emberekkel megtelt hajókról, melyek olyan nagyok, mintha szigetek volnának, – úgy hogy világossá lett előttünk, hogy a fehér ember nem

más, mint Emin pasa. A legközelebbi napon a Kavali törzsfőnökhöz értem, aki nekem átadta Emin pasának fekete amerikai viaszosvászonba csavart iratát. Ez utóbbiból kitűnt, hogy Emin pasa a bennszülöttek között elterjedt hír folytán, hogy a tó déli végén fehér embert láttak, fölkerekedett egyik gőzösével, hogy kutasson, de nem tudott megbízható hírekre szert tenni, minthogy a bennszülöttek nagyon félnek Kaber-Keggától, az Unyora fejedelmétől, s minden idegent vele hoztak összefüggésbe. De Nyamsassi főnök felesége egyik bennszülött szövetségesének, Mrgonak elbeszélte, hogy minket Mruzumában Mozamboni országában látott. Kér tehát a maradásra, bárhol is legyenek, míg összeköttetésbe nem kerülhetünk. Az aláírás »Emin« volt, és március 26-ról volt keltezve.

A legközelebbi napon, április 23-án elküldöttem Jephson urat erős csapattal, hogy a gőzöst a Nyanzára hozza. Ápril 26-án látta meg a hajólegénység Mtwá állomást, a legdélibb pontot, mely Emin pasáé, hol Jephson urat az egyiptusi őrség vendégszeretően fogadta. A legénység mondja, hogy egyiket a másik után ölelték meg, sehol sem lettek nagyobb figyelemben részesítve, mint itten, hol testvérekül bántak velük.

Április 29-én ismét elértük azt a táborhelyet, melyet már december 16-án elfoglaltunk, s nevezett napon délután 5 órakor megpillantám a khedive gőzöst, mely talán 7 angol mértföldnyire volt, s felénk közelgett. Csakhamar 7 óra után elértek táborunkba Emin pasa, Signor Casati és Jephson úr, hol őket mindannyian a legszívélyesebben üdvözöltük.

A következő napra jobb helyre tettük táborunkat, a Nyamsassie fölött körülbelül 3 mértfölddel, hol Emin pasa is tábort ütött, s hol május 24-ig együtt maradtunk. A nevezett napon elhagytam őt, de vele maradt Mr. Jephson, 3 szudáni s 2 zanzibári szolga, míg az ő irregularis csapataiból engem elkísért 3 ember és 102 mádi bennszülött, mint tehervivő. 14 nappal később Fort Bodoban voltam. Itt volt Nelson kapitány és Stairs tiszt, kik közül az első április 2-án, 22 nappal később, miután őt a tóhoz küldöttem, Ugarowwától visszatért, de 56 embere közül csak 16-ot hozott. A többi – fájdalom! – meghalt. 30 futárom, kiket Barttelot őrnagyhoz küldöttem, március 16-án jó karban kerekedtek föl Ugarowwától Jambuába. Fort Bodo virágzó állapotban volt, 10 hold föld művelés alá került.

Június 16-án hagytam el Fort Bodot, hol Stairs tisztet hagytam hátra parancsnokul 111 zanzibárral s Emin pasának emberei közül 101-

et rendeltem alája. Alparancsnok Nelson kapitány, az orvos Dr. Parke volt, az őrségben 59 fölszerelt lövésze. Ily módon minden tisztemtől megfosztottam magamat, hogy lehetőleg kevés poggyász, élelmiszer és orvosság legyen terhemre, melyeket el kelle vinnem, ha európaiak voltak velem. Azon felül minden egyes tehervivő nélkülözhetetlen volt a Barttelot őrnagynál hátrahagyott poggyász számára. Július 24-én elértem a Kilonga-Longát, s július 19-én Ugarowwa állomását, mely el volt hagyatva. Miután Ugarowwa annyi elefántcsontot gyűjtött a kerületben, amennyi csak lehetséges volt, körülbelül három hónapja a folyamán lefelé vonult. Az elvonulásnál minden egyes tehervivő Bodoból vagy hatvan font gabonával indult el, úgy hogy akadálytalanul haladhattunk a vadonban.

Amint csak lehetséges volt, gyorsan vonultunk a folyam mentén lefelé, s folyvást vártuk a követeket, kik naponta 10 dollárt kapván, nagyobb utakat voltak kötelesek tenni, vagy pedig, hogy esetleg találkozzunk Barttelot őrnagygyal, nagy tehervivő csapat élén s boldog reményekben ringatódtunk, amint célunk felé közeledtünk.

Március 10-én utólértük Ugarowwát 58 csónakból álló hatalmas csapatjával, s meglepetésünkre úgy találtuk, hogy tehervivőink száma 17-re csökkent, akik szörnyű jelenetekről és veszélyekről beszéltek, melyeket csak egy hajszálnyira kerültek el. Hármat közülük agyonütöttek, kettőt sebek gyötörtek, és a többin, öt kivételével, a vető dárda nyomai látszóttak. Egy héttel később, augusztus 17-én megtaláltuk az expedíció hátrahagyott részét Bundya, vagy amint az arabok elrontották, Unarye nevű községben. A sövény kapujánál egy fehér ember állott, kit kezdetben Mr. Jamesonnak tartottam, de közeledtemkor Mr. Bonny-nak ismertem föl, ki feladta orvosi praxisát a hadseregben, hogy minket kísérhessen.

– »Nos kedves Bonny, hol van az őrnagy'?«

– »Halva uram! egy hónappal ezelőtt manyemák lőtték meg.«

– »Jóságos Isten! És Mr. Jameson?«

– »A Stanley-vízeséshez ment, megkísérteni, ha Tippu-Tibtől légénységet kaphat-e.«

– »És Mr. Troup?«

– »Betegen hazatért!«

– »Hm! S hol van Mr. Ward?«

– »Bangaiában uram!«

– »Uram Isten! Ön az egyedüli fehér itt?«

– »Igen uram!«

A hátrahagyottakat szomorú állapotban találtam meg. 257 emberből csak 71 volt meg, s mikor megvizsgáltam őket, csak 52 volt szolgálatra alkalmas, de ezek is kísérteteknek néztek ki. Az előcsapat Jambuából egész Bundaig, a vonulást 16 nap alatt tette meg dacára a bennszülöttek ellenállásának, a hátrahagyottaknak ugyanazon távolságra 43 nap kellett. Mr. Bonny jelentése 13 hónapról és 20 napról, melyek elmúltak, mióta Jambuát elhagyám, szerencsétlenségek, halálesetek és szökések szakadatlan láncolata. Hiányzik arra bátorságom, hogy részletekbe bocsátkozzam, és nincs időm reá, mert Bonny uron kívül senkim sincsen, ki az expedíció szervezésében segélyemre volna.

Sokkal több terhünk van, mint amennyit elszállítani lehet, míg másrésről a legszükségesebb dolgok hiányoznak. Például Jambuát nagyon csekély felszereléssel hagyta el csapatom, én pedig ruházatomat, más tárgyaimat a tisztek felügyelete alatt hagytam hátra. Decemberben jött pár szökevény az előőrsből Jambuába, s elterjesztették halálom hírét. Nem volt ugyan náluk írásbeli jelentés, de a tisztek hajlandóknak látszottak, hogy e hír ténynek vétessék, és januáriusban tanácskozás alkalmával Mr. Ward indítványozta, hogy utasításaimat érvényteleneknek nyilvánítsák. Az egyedüli, ki ezt ellenezte, úgy látszik Mr. Bonny volt. Így személyes felszerelvényem, orvosságok, szappan, gyertya és élelmiszerek, mint fölösleges dolog, a Kongón leküldettek. Én tehát miután azt a roppant személyes áldozatot hoztam, hogy őket ellássam, meztelenül s az Afrikában legszükségesebb tárgyaktól megfosztva állok. Még különösen hátramaradt két kalap, négy pár csizma, egy flanel! blouse, s most szándékom evvel az igazán afrikai felszereléssel Emin pasához visszatérni, s Afrikán keresztül átvonulni.

A szegény Livingstone, mikor megtaláltam, teljesen el volt rongyolódva, most pedig az akkori segítő van rongyokban. Szerencsére egy tisztem sem fog irigykedni, az ő felszerelvényeik teljesen érintetlenek, – hiszen csak az én halálomat híresztelték. Megjegyzem, hogy csak 82 napra volt szükségünk Albert-Nyanzától Bundaig és 61-re Fort Bodótól. A távolság nem nagy, de az emberek okoznak nehézségeket. Nyanza felé való vonulásunkban úgy tetszett, mintha az volna nehéz földadatunk, hogy őket magunkkal cipeljük, vissza felé mindegyik ismerte az utat, s nem volt szüksége buzdításra. Nyanza és e között csak 3 embert veszítettünk, egy elszökött. 131 zanzibárit hoztam ide, és 59-et hagytam Fort Bodoban, összesen 190-et 379 emberből.

Veszteség tehát 50 százalék. Jambuában hagytam 257 embert, ebből van 71, ezek közül 10 kórágját nem hagyja el soha többé; – veszteség tehát több 27 százaléknál. Mutatja, hogy ha az utazás fáradalmi az előcsapatokat nagyon is igénybe vették, de a halandóság mégis kevesebb volt, mint Jambuában. Azok, akik az utazást átérték, jó erőben vannak, míg a hátrahagyott részben soványan és egészségtelenül néznek ki.

Az előbbieken röviden vázoltam vándorlásainkat 1887. június 28-tól; szerettem volna több részletet fölemlíteni, de nincs rá időm, s ez is az utazással együtt járó sietség, sürgős munka között írom számos megszakítással. De ezen levélből is fog ön bizonyosan képzetet alkotni arról az országról, melyen mi keresztül haladtunk. 160 napon keresztül voltunk erdőségben sötét folytonos erdőben. A füves részekben 8 nap alatt átjutottunk. Az erdő határai a fübelepte ország szélén jól vannak markírozva. Éjszaktól délre az erdőség Nyangvetől egészen a Montbuttu déli határáig terjed, keletről nyugatra átöleli az egész területet Kongótól az Aruvimi torkolatánál körülbelül 29° K – 40° -ig. Hogy mennyire terjed az erdő Kongótól nyugatra, azt nem tudom. A teljesen erdővel borított terület mennyisége 246,000 □ angol mérföld. Kongótól éjszakra Upoto és Aruvimi között az erdő további területe 20,000 □ angol mérföld.

Jambua és Nyanza között öt nyelvre bukkantunk, melyeknek utolsóját Wanyoro, Wonyánhosi, Wanya Quanda, Wanda, Karangve és Vkereve lakosai beszélik. Az ország a fennsík hátától kezdve a Nyanza fölött lassanként esik a Kongó felé, és pedig 5500 láb magasságtól 1400 lábnyira a tenger színe fölé. Utunktól keletre és éjszakra a fübelepte földeken keresztül gyakran volt a síkság megszaggatva hegygolyók, izolált hegyek és láncolatok által. Éjszakra nem láttunk földet, mely 6000 lábnál magasabb lett volna, ellenben a Nyanzánál ült tábortól 50 mérföld távolnyira É. 215° -on láttunk magas, hőtető hegyet, mely 17,000–18,000 lábnyi magas volt. Neve Ruvurgori és valószínűleg a Kilimandzsáró riválisa lesz. Nem is vagyok biztos, vajon nem ugyanaz a Gordon Rennet hegyei Gambaragarában, bár két körülmény szól ellene: először a hegy fekvése sokkal inkább nyugati, mint a Gordon Rennet hegy helyzete, amint én 1876-ban láttam, másodszor akkor nem találtunk rajta havat. Még egy harmadikat is említhetek, t. i. hogy a Gordon Rennet hegy kúpalakú, míg a Ruvurgori hosszúkas hegy, ormán csaknem sík, s két láncolata van. melyeknek egyike éjszak-délre, a másik dél-nyugatra húzódik.

Csak három bennszülöttre akadtam, kik a tónak déli végét látták. Egyhangúlag mondták, hogy az nagyon széles, de mégsem annyira, mint az Albert-Nyanza.

Az Aruvimi körülbelül 100 mértfölddel Jambua fölött Suhali név alatt ismeretes; amint Nepokóhoz közeledik. Newoának hívják Nepokóval egyesülve, No-Uelle nevet kap; a Kongótól a 800 mf.-nyire Itirinek nevezik, de csakhamar Iturivá válik, mely elnevezés azután forrásaig megmarad. A Purivizektől 10 percre a Nyanza hatalmas víztömege tükörként ragyogott szemeink előtt.

Mielőtt leveletem bezárom, engedje meg, hogy foglalkozzam avval – bárcsak nagy vonásokban –, mi engem ebbe az országba vezetett: Emin pasával.

A pasának két zászlóalj rendes katonasága van, az első – körülbelül 750 lövész – Duffle, Honyut, Laborét, Muggit, Kivrit, Beddent, Rejafet, Sartja elfoglalva –, a másik – 640 ember – Wadelai Fatiko, Mahagi és Msva állomásokat őrzi, a Nyanza és Nílus közötti közlekedési vonalat, mely 180 földrajzi mértföldet tesz. A tartomány belsőjében, a Nílustól nyugatra, vagy három-négy állomása van, úgy hogy egészben 14 fölött rendelkezik. E két csapaton kívül tekintélyes számú csapatokba be nem osztott emberei vannak: matrózok, kézművesek, legények és szolgák. »Ha beleegyezem« – úgymond – »hogy innen elmenjünk, hát egészben 8000 emberem lesz.«

– »Ha én az ön helyzetében volnék, egy pillanatig sem gondolkodnám teendőim felől.«

– »Amit mond, teljesen helyes, de annyi asszony és gyermek van velünk, körülbelül 10,000 fő összesen. Hogy lehet ezeket elszállítani innen? Honnan vesszünk annyi teherszállítót?!«

– »Teherszállítók? Teherszállítók? minek?«

– »Asszonyoknak és gyermekeknek. Csak nem akarja, hogy itt hagyjam őket? Gyalog pedig nem mehetnek?«

– »Asszonyoknak pedig gyalogolniuk kell, az jót tesz nekik. A gyermekeket szamarakkal szállítsák el, hallom, van vagy 200. Emberei az első hónapban nem mennek sokra, de apródonként bejönnek. A zanzibári nők második expedíciónk alkalmával keresztül-kasul követtek Afrikában. Miért nem a fehér nők? Ne féljen, derekasabban gyalognak a férfiaknál!«

– »De ezeknek szörnyű sok élelemlről kell előre gondoskodni?«

– »Bizonyynyal, de van önnek, úgy hiszem pár ezer barma? Ezek húst szolgáltatnak. Az ország, hol átvonul takarmányt és főzeléket nyújt.«

– »Jó, jó, holnap többet!«

1888. május 1-én. Pihenő Nsabé melletti táborban. A pasa a sermi khedivétől jó éppen 1-kor délután, s rövid idő után újra beszélgetünk. Némely érv, mely előbbi vitatkozásunk alatt jött szőnyegre, újra megfordult köztünk. Végre így szólt:

»Amit ön nekem tegnap mondott, arra a gondolatra hozott, hogy legjobb lesz innen elvonulnunk. Az egyiptomiak készek reá. Asszonyokon és gyermekeken kívül körülbelül 100 van itt. Ezekből nem tartok. De ha itt is maradnék, örülnék, ha megszabadulok tőlük, mert tekintélyemet aláássák, s összevonulási terveimet tönkre teszik. Midőn mondtam: Karthum elesett, Gordon Pasa halva, – azt beszélték a nubiaiaknak, hogy ezt a mesét én találtam föl, s egy szép napon meglátjuk, hogy a gőzhajók a folyamon feljönnek érettek. A rendes katonaság – első és második zászlóalj – nagyon kételkedő. Itt oly szabad és boldog életük van, hogy vonakodnak a nekik örömet nyújtó országot elhagyni, a minő Egyiptom nem lesz számunkra soha sem. A katonák megnősültek, néhánynak háreme van. Néhány irreguláris is velünk jönne és követne. Feltéve, hogy a rendes katonaság ellenkeznék, mit gondol, minő nehéz volna helyzetem? Jól tenném, ha átadnám sorsuknak? Nem tenném ki mindnyáját végveszélynek? Fegyvereiket, fűszerelésüket nekik kellene hagynom, fegyelemnek teljesen vége volna. Viszály keletkeznék, pártok jönnének létre. A becsvágyók főnökségre törekednének, s e féltékenységből gyűlölet, vérengzés támadna, míg mindegyik elpusztulna.«

– »Föltéve, ön itt marad, – mi lesz az egyiptomiakkal?«

– »Kérném önt, legyen szíves, vigye el őket magával.«

– »Nos, pasa, legyen kegyes megkérdezni Gasati kapitányt, vajon részesít-e becses társasága élvezetében egészen a tóig; mert feladatunk, neki is segélyére lenni, ha rátalálunk.«

Gasati Emin pasa által ily választ adott:

»Emin kormányzó határozata lesz irányadó nekem is, ha a kormányzó marad, én is maradok. – Ha megy, megyek én is!«

– »Nos, pasa, látom itt maradása esetében nagy felelősség háramlik önre.«

Emin mosolygott. E mondatot lefordíták Gasatinak s a bátor kapitány így szólt:

»Bocsánat, ami engem illet, a pasa minden felelősségtől ment, mert saját elhatározásom vezérel.«

Ily módon napról-napra híven jegyeztem fel Emin pasával folytatott beszélgetéseimet, de e kivonat megmagyarázza a leg-szükségesebbeket a helyzet megértésére. Mr. Jephsonnak 13 szudánit hagytam. A csapatoknak pedig üzenetet küldöttem a pasa kérésére, hogy azok előtt felolvassák. Minden dolog egyelőre abba marad, míg csak az egyesült expedícióval a Nyanzához vissza nem térek.

Két hónapra a pasa indítványozta Fort Bodo meglátogatását Jephson úr társaságában. Fort Bodoban a tiszteknek hátrahagytam, hogy az erődöt lerontsák, s a pasát a Nyanzához kövessék. Remélem, hogy a Nyanzánál találkozom velük, mert szándékom van, hogy más felé rövidebb úton keresem fel aNyanzát.

Kész híve

STANLEY M. HENRY